

NORSK RETTSPRAKSIS 1986-1989

AV SVEIN SLETTAN OG TORIL M. ØIE

STRAFFERETT

Den straffbare handling

Rt 1986 s 267 – om å opphisse til uvilje mot militærtjenesten

De domfelte hadde utenfor en militærleir delt ut bladet Hær-Verk til mannskaper som møtte opp til førstegangstjeneste. Skriftet beskrev militærtjenesten og forholdet til militære overordnede ensidig og særdeles negativt. Rekruttene ble oppfordret til å bekjempe det norske forsvaret innenfra, ved bl a å sabotere tjenesten og skape vanskelige samarbeidsforhold, ved ordrenekt eller annen rettsstridig atferd.

Spørsmålet var om de som delte ut skriftet, hadde overtrådt strl § 134 tredje ledd og militær strl § 47, som bl a retter seg mot den som søker å opphisse noen til uvilje mot militærtjenesten.

Høyesteretts flertall mente at de domfeltes handlinger klart gikk inn under ordlyden i de aktuelle straffebud, og kom deretter inn på forholdet til bestemmelsen om ytringsfrihet i Grunnloven § 100:

»Så langt skriftet inneholder politiske meningsytringer om norsk forsvarspolitik eller om militærtjenestens form og innhold, kan det åpenbart ikke rammes med straff, uansett om ytringene er fremført i en krass form. Men det forhold at skriftet også inneholder uttalelser som har karakter av politiske meningsytringer, kan på den annen side heller ikke uten videre fritta for straffansvar. I det foreliggende skrift fremtrer agitasjonen overfor de vernepliktige om å bryte ned det norske forsvar innenfra som klart dominerende, og dette må ... være avgjørende.«

En dommer dissenterte og mente at de tiltalte burde frifinnes. Han la vesentlig vekt på hensynet til ytringsfriheten, og viste til Rt 1978 s 1072, som behandler forholdet mellom Grunnloven § 100 og strl § 135 a om rasehets m v.

Rt 1987 s 950 – om å åpenbare forsvarshemmeligheter

Høsten 1983 offentliggjorde bladet Ikkevold opplysninger om et militært lytte- og varslingsanlegg mot ubåter på Andøya. Syv av Ikkevolds redaksjonsmedlemmer ble i Oslo byrett dømt for å ha åpenbart forsvarshemmeligheter, jf strl §§ 90 og 91. Høyesterett opphevet dommen pga mangelfulle domsgrunner, se Rt 1986 s 536. – Ny tiltalebeslutning ble tatt ut, og de ansvarlige for artiklene ble nok en gang dømt i byretten (under dissens), men med tre mot to stemmer endelig frifunnet av Høyesterett.

Spørsmålet i saken var hvor grensen går for hva som bør holdes hemmelig av hensyn til rikets sikkerhet. Flertallet la til grunn at de opplysninger som ble gitt, ikke kunne anses som hemmelige i lovens forstand, mens mindretallet mente at grensen

var overtrådt. Dommen kommer inn på viktige, til dels motstridende, prinsipielle hensyn, bl a hensynet til rikets sikkerhet, vurdert i forhold til vernet om ytringsfriheten og betydningen av å kunne søke informasjon som grunnlag for en fri debatt i et demokratisk samfunn.

Forsvarerne betegnet frifinnelsesdommen som en milepæl for pressens ytringsfrihet. – Dommen må antas å få stor betydning for rettsmyndighetenes håndtering av lignende saker i fremtiden.

Rt 1987 s 948 – om begrepet samleie

Høyesterett kom til at innføring av penis i endetarmsåpningen (rektum) ikke var samleie i lovens forstand. Det førte til at straffeloven ved lov 16. juni 1989 nr 68 fikk en ny § 213, som definerer uttrykket samleie som vaginalt og analt samleie. – Innføring av fingre eller gjenstander i vagina eller rektum betraktes for øvrig som utuktig omgang, og ikke bare som utuktig handling, se Rt 1986 s 794, Rt 1987 s 788, Rt 1989 s 517 og Rt 1990 s 319.

Rt 1986 s 1013 – om korrupsjon i offentlig tjeneste

Mange var de som lenge trodde at korrupsjon ikke er en del av norsk virkelighet. Få er de som tror det i dag; korrupsjonsskandalen i Oslo kommune sørget for det. – Men det var i Bergen illusjonene brast først:

En folkevalgt politiker i et sentralt tillitsverv som kommunalråd i Bergen kommune krevde et pengebeløp av to brødre som hadde søkt om skjenkebevilling. Han oppgav usannferdig som begrunnelse for kravet at han hadde lagt ut omtrent det samme beløpet for å bestikke folkevalgte politikere i kommunen for på den måten å få saken behandlet utenfor tur og godkjent.

Kommunalråden ble dømt til ubetinget fengsel i seks måneder for forsøk på grovt bedrageri (strl § 270, jf § 271 og § 49) og for å ha »krevet bestikkelse« (strl § 112). I tillegg ble han dømt for overtredelse av tjenesteplikt (strl § 324), for i en annen sak bl a ikke å ha trukket seg av habilitetsgrunner, jf forvaltningsloven (lov 10. februar 1967) kap II.

Om bedrageriforsøket uttalte Høyesterett blant annet:

»Domfelte gjør gjeldende [at det er et vilkår for straff etter strl § 270] at ... den handling fornærmede ... forledes til å foreta er lovlig eller moralsk forsvarlig. Dette er det ikke grunnlag for. ... Bedrageribestemmelsen tar sikte på å ramme selve handlemåten, anvendelsen av bedrageriske metoder for å oppnå en uberettiget vinning, og ... straffetrusselen har til oppgave å beskytte ikke bare fornærmedes interesser, men også det offentliges interesser i å slå ned på at slike metoder anvendes. ... Hvorvidt en betalt bestikkelse kan kreves tilbake ved domstolenes hjelp, ... kan ... ikke være avgjørende for straffbarhets spørsmålet.«

Denne forståelsen av bedrageribestemmelsen synes å stemme med oppfatningen i Sverige og Danmark.

Høyesterett fremhevet at domfeltes handlinger var meget graverende, og at de knapt har noen parallell i Norge fra før. Både hensynet til den tillit publikum må ha til den offentlige forvaltning og sine valgte politikere og hensynet til renslighet i den politiske virksomhet tilsa at det ble reagert strengt overfor lovbrudd av denne art i offentlig tjeneste. I formildende retning kunne det bare legges begrenset vekt på omfattende presseomtale og katastrofeartede virkninger på det psykiske, økonomiske og sosiale plan for domfelte selv.

Se nærmere om korrupsjon m v, *Bjørn Stordrange*: Straffbare bestikkelser, Den Norske Advokatforenings småskriftserie nr 54 (1990); *Erik Boe*: Korrupsjon og systemkontroll med forvaltningen, Lov og Rett 1990 s 65-66; *Lars Oftedal Brock*: Habilitetsregler, fiksing og korrupsjon, Lov og Rett 1990 s 193-194.

Bumerangsakene i Bergen

Politivoldsaken i Bergen har preget mediebildet i dette land det siste tiåret. Et omfattende granskningsmateriale – som startet med den store voldsundersøkelsen av *Gunnar Nordhus* og *Edvard Vogt*, se boken *Volden og dens ofre* (1981) – har avdekket bruk av ulovlig vold i en lang periode i Bergen-politiet.

Men etterforskningen som fulgte, førte – med ett unntak – ikke til tiltale mot noen polititjenestemann. Derimot ble en rekke angivelige ofre for politivolden tiltalt og dømt for falsk forklaring eller anmeldelse. De såkalte bumerangsakene.

Rt 1989 s 4 omhandler én av dem: En tidligere straffet mann ble idømt seks måneder ubetinget fengsel for bl a falsk anklage av politiet (strl § 168). Den falske anklagen gjaldt en legemsfornærmelse (strl § 228) begått av polititjenestemann 13-14 år tilbake i tiden.

Høyesterett fant at domfelte med rette var dømt for fullbyrdet overtredelse av § 168. Selv om et eventuelt ordinært straffansvar for politifolkene etter § 228 var foreldet (strl 67), ville det vært adgang til å reise sak om fradømmelse av stilling etter strl § 29 nr 1, jf strl § 66. – Se *Johs. Andenæs'* kritikk av dommen på dette punkt i *Andenæs og Bratholm*: Spesiell strafferett (1990) s 254.

Domfelte hadde også fremsatt begjæring om gjenopptagelse. Men Høyesterett valgte først å behandle ankesaken om forståelsen av § 168, og viste til *Rt 1986 s 479*.

Politivoldsaken i Bergen er ikke rosverdig for norske rettsmyndigheter. Gjennom et imponerende og utrettelig arbeid, med svær personlig belastning, har – fremfor noen – *Anders Bratholm* gjennom en rekke skrifter til fulle påvist det. Se blant meget annet hans bok *Politivold*. Omfang – årsaker – forebyggelse. En studie i desinformasjon (1986). Se også *Ståle Eskelands* inngående kritiske vurdering av bumerang-

sakene – med omfattende referanser – i Lov og Rett 1990, s 67-117: Bumerangsakene i Bergen: Tiltale og straff uten bevis. Se også Rt 1990 s 195.

Rt 1989 s 257 – om ærekrenkelse i avisoppslag

Under en militærøvelse omkom 16 soldater ved et snøskred i Vassdalen i Nord-Norge. Et oppslag i Dagbladet antydte på uriktig grunnlag at en kaptein var ansvarlig for en angivelig ordre om å fortsette inn i dalen til tross for varsler om snøskred. Dette var en ærekrenkelse, jf strl §§ 246 og 247. For spørsmålet om rettsstrid i forhold til §§ 246 og 247 kunne det ikke tillegges avgjørende vekt at det ut fra ulykkens omfang forelå et meget stort informasjonsbehov som Forsvarets informasjonstjeneste ikke maktet å dekke. Hensynet til »public-interest«-synspunkter og til ytringsfriheten (Grunnloven § 100) måtte i tilfelle tillegges betydning i forhold til strl § 249 nr 3 for spørsmålet om avisen likevel kunne frifinnes fordi den hadde utvist tilbørlig aktsomhet i enhver henseende.

To av avisens journalister og ansvarlig redaktør ble hver idømt en bot på kr 10.000 for overtredelse av strl §§ 246 og 247, for redaktørens vedkommende, strl § 431. De ble frifunnet for overtredelse av strl § 390 a (fredskrenkelse) og for overtredelse av fotografiloven (lov 17. juni 1960 nr 1) § 16, jf § 15. Kapteinen hadde vært i en slik posisjon at han måtte finne seg i å bli omtalt, og bildet av ham hadde aktuell og allmenn interesse. – Ved straffutmålingen ble det lagt vekt på at Dagbladet straks hadde demontert den uriktige beskyldningen.

Nødverge/nødrett

Rt 1988 s 384 – om en politimanns fatale skudd

En politibetjent ble tiltalt for grov uaktsom legemsbeskadigelse av en arrestant (strl § 238, jf § 9) og uforsiktig omgang med skytevåpen (strl § 352 første ledd). I byretten ble han frifunnet pga nødverge (strl § 48) for legemsbeskadigelsen av den som skulle pågripes. Men han ble dømt for uforsiktig omgang med skytevåpen, fordi hans oppreden var egnet til å volde fare for andre personers liv eller helbred. – I Høyesterett ble politimannen blankt frifunnet. Én dommer stemte for at den fellende dommen skulle oppheves pga mangelfulle domsgrunner.

Politiet forfulgte to unge biltyver som var bevæpnet med en avsaget hagle. Det fremsto som klart at ungdommene ikke ville nøle med å bruke våpenet. Etter en til dels hasardiøs kjøring endte de i et autovern. Situasjonen før pågripelsen fortonte seg som uhyre farlig og dramatisk, og uten tid for særlige overveielser syntes det nødvendig å bringe den hastig til opphør.

Politimannen rykket frem mot ungdommene med ladd revolver, hanen spent (single action) og fingeren på avtrekkeren. Rundt befant det seg andre politifolk og sivile personer. Da politimannen kom i nærkontakt med den ene unggutten, løsnet det fatalte skuddet, som blindet den unge på det ene øyet.

Single action innebærer en større risiko for at våpenet ukontrollert kan gå av, f.eks. ved håndgemeng; men treffsikkerheten er større enn ved skudd med double action, hvor hanen ikke er spent. Spørsmålet var om det etter en totalvurdering av situasjonen var berettiget av politimannen å holde revolveren i single action istedenfor å basere seg på å skyte med double action. Byretten la til grunn at det var lovlig å utsette biltyven for den risiko det innebar å rykke frem med våpenet med spent hane; men retten fant altså at politimannen i forhold til de andre tilstedeværende hadde utvist en uforsiktig atferd som var egnet til å volde fare for deres liv eller helse.

Til dette bemerket førstvoterende:

»Jeg har ... vanskelig for å tilegne meg en annen oppfatning enn at en slik fremrykking – som ble bedømt som sikrest i forhold til den faren truet fra – måtte være rettmessig i forhold til straffelovens § 352 første ledd selv om handlingen medførte en viss fare for andre enn dem som skulle pågripes, jfr regelen i straffelovens § 48 tredje ledd, og prinsippene om lovlig myndighetsbestemmelse [sic] og nødrett.«

Skyld

Rt 1986 s 670 – om grov uforstand i tjenesten

En mann ble funnet liggende i gaten med blodig skrubbsår i ansiktet. Han luktet alkohol, og det var ikke mulig å få kontakt med ham. En lensmannsbetjent plasserte ham i drukkenskapsarrest. Det viste seg senere at mannen hadde brudd på hjerne-skallen etter et ran.

I herredsretten ble lensmannsbetjenten dømt for grov uforstand i tjenesten, se strl § 325 første ledd, jf politiinstruksen § 92; men dommen ble opphevet pga mangelfulle domsgrunner. Høyesterett uttalte at begrepet »grov uforstand« innebærer at det er utvist »en kvalifisert klanderverdig opptreden som foranlediger sterke bebreidelser for mangel på aktsomhet«. – Dette er det samme uttrykksettet som Høyesterett har brukt i andre sammenhenger for å karakterisere begrepet »grov uaktsomhet«, se Rt 1970 s 1235 og Rt 1985 s 328.

Rt 1987 s 328 – om etterfølgende alkoholnyttelse og anstrengt naboforhold

Domfelte hadde kjørt bil uten førerkort og var blitt tilsnakket av en nabo, som han ikke hadde »noe særlig godt forhold til«. Domfelte drakk alkohol etter kjøringen.

Det burde han ikke gjort. Etter vegtrafikkloven (lov 18. juni 1965 nr 4) § 22 annet ledd er det forbudt å nyte alkohol de første seks timene etter kjøringen når man må forstå at det kan bli politietterforskning på grunn av kjøringen. Tiltalte måtte »være forberedt på at naboen kunne komme til å anmelde forholdet, noe han også gjorde«. – Vegtrafikkloven § 22 annet ledd kan altså anvendes også hvor det er selve den omstendighet at vedkommende har kjørt, som kan føre til politietterforskning, jf Rt 1975 s 476. – Se derimot *Rt 1989 s 828*, hvor tiltalte ble frifunnet fordi han ikke hadde noen særskilt foranledning til å regne med at naboen ville anmelde forholdet.

Rushandlinger

Den som var bevisstløs i gjerningsøyeblikket, kan etter norsk rett som hovedregel ikke straffes (strl § 44). Men er bevisstløsheten en følge av selvforskyldt rus, statuerer strl § 45 fullt straffansvar. – Hva betyr det så at bevisstløsheten er »en følge av« selv-forskyldt rus?

Rt 1988 s 254 gjaldt en alkoholpåvirket person som ble gitt medisin på et psykiatrisk sykehus, til tross for at den slags medisiner ikke burde vært kombinert med alkohol. Det går ikke klart frem av kjennelsen hvilke tanker Høyesterett gjorde seg om lovens årsakskrav. Men retten gav uttrykk for at den mulige bevisstløsheten vanskelig kunne sies å være en følge av selvforskyldt rus etter § 45, da det ikke kunne utelukkes at medisineringen hadde utløst tilstanden. – Se nærmere *Svein Slettan*: Den strafferettslige betydningen av at gjerningspersonen var beruset i gjerningsøyeblikket, i ... den urett som ikke rammer deg selv, *Festskrift til Anders Bratholm* (1990) s 117-133.

Valg av reaksjon og utmåling av straff

Høye bøter i miljø saker

Riksadvokaten har i et rundskriv om forurensningskriminalitet (22. april 1989, Del II nr 4/1989) understreket at etterforskning av miljøforurensning skal prioriteres, og at straffenivået må være høyt.

Høyesterett har fulgt opp dette strenge syn: I *Rt 1989 s 843* ble Norsk Jernverk A/S ilagt en bot på kr. 500.000, til tross for at forurensningen i seg selv var av forholdsvis begrenset omfang. Se også *Rt 1988 s 1102* og *s 1356* og *Rt 1989 s 843*. – *Iver Huitfeldt* har omtalt disse avgjørelsene mer utførlig i *Politiembetsmennesnes blad* nr 2 1990 s 6-8. Se også *Georg Fr. Rieber-Mohn*: Miljøkriminalitet – med særlig vekt på straffbar forurensning, *Lov og Rett* 1988 s 343-357. Vi nevner dessuten Straffelovkommisjonens delutredning III. Straffansvar for foretak NOU 1989:11, som ikke minst er aktuell i forbindelse med forurensningskriminalitet.

Promillekjøring

Norske straffereaksjoner mot promillekjøring er uten sidestykke i den vestlige verden. Ikke noe sted er det blitt reagert så strengt og unyansert mot kjøring med promille.

Dette har Stortinget nå endelig tatt konsekvensen av: Ved lov 24. juni 1988 nr 66 (i kraft 15. september 1988) ble det gitt nye utførlige regler om reaksjonsvalget i vegtrafikkloven § 31 annet ledd. I stedet for den tidligere bestemmelsen om obligatorisk ubetinget fengselstraff på 21 dager har vi fått en straffeskala med tre trinn etter promillens størrelse: bot og betinget fengsel ved promille under 1.0, bot og betinget eller ubetinget fengsel mellom 1.0 og 1.5, bot og ubetinget fengsel over 1.5. Dessuten er det gitt en særbestemmelse om at gjentatt promillekjøring skal føre til bot og ubetin-

get fengsel (§ 31 tredje ledd annet punktum). Lovforarbeidene inneholder noe så unorsk som detaljerte uttalelser om de satser som bør brukes for bot og fengsel.

De nye lovreglene skapte raskt tolkningsproblemer: Skal f eks den kategoriske bestemmelsen om ubetinget fengsel for gjentatt promillekjøring tas på ordet? I en avgjørelse i *Rt 1989 s 102* har Høyesterett, med støtte i justiskomiteens innstilling, antatt at den ikke skal det.

Saken gjaldt en person som var straffet for promillekjøring to ganger tidligere. Den nye kjøringen med promille ble foretatt før lovendringen. Det oppsto derfor spørsmål om hvilket regelsett som ville føre til det gunstigste resultat for domfelte, det som gjaldt på gjerningstiden (7. juni 1988) eller det som gjaldt på domstidspunktet (4. oktober 1988), se strl § 3. Høyesterett kom riktignok til at det etter de nye reglene var adgang til å idømme betinget fengsel (sammen med bot), men at det i den konkrete saken ikke forelå så spesielle og tungtveiende grunner at det var aktuelt. Straffen ble derfor fastsatt etter gjerningstidens regler til fengsel i 21 dager.

IRt 1989 s 104 la derimot Høyesterett til grunn at de nye lovreglene ville gi det gunstigste resultatet for domfelte. Han ble idømt 22 dager betinget fengsel og en ubetinget bot på kr 7.600 for å ha kjørt motorsykel med en promille på 1,07. – På domstidspunktet i forhørsretten hadde domfelte arbeidsledighetstrygd med kr 5.100 pr måned. Da saken sto for Høyesterett, tjente han kr 59 pr dag i det militære.

Andre avgjørelser om promillekjøring er inntatt i *Rt 1989 s 121, s 132, s 134, s 138, s 140, s 142, s 143, s 385 lnr 9, lnr 11 og lnr 15, s 552, s 554, s 555, s 557, s 558, s 561, s 564, s 566, s 567, s 569, s 571, s 572, s 729, s 784 lnr 57 og lnr 58, s 785 lnr 59 og 72, s 818, s 825, s 833, s 898, s 919, s 923, s 960, s 963, s 968, s 977, s 1002, s 1069 lnr 122 B, s 1070 lnr 133 B, s 1071 lnr 137 B og lnr 140 B, s 1072 lnr 118, s 1077, s 1163, s 1334, s 1398 lnr 162 B og lnr 124, s 1402 lnr 195 B og lnr 150.*

De nye reglene om reaksjonsvalget ved promillekjøring med tilhørende rettspraksis er utførlig omtalt (og til dels kritisert) av *Helge Røstad*: De nye lovregler om straff for promillekjøring m v, *Juristkontakt 1989 s 66 f* (med enkelte endringer og tilføyelser tatt inn også i *Jussens Venner 1989 s 353-382*). Se ellers *Andenæs' imøtegåelse av Røstads kritikk i Lov og Rett 1989 s 193-194* og *Andenæs og Bratholm*: Spesiell strafferett s 301 f.

Straffutmåling i narkotikasaker

Norske straffereaksjoner mot narkotikaforbrytelser er blant de strengeste i vår del av verden. Straffer på ti til femten år er ikke uvanlig, se f eks *Rt 1988 s 314*. Den lengste straffen som er ilagt, er fengsel i 20 år for innførsel og omsetning av flere kilo heroin (*Rt 1989 s 46*). Av de sterkere narkotiske stoffer er det heroin og amfetamin som har dominert markedet, men også kokain har etter hvert kommet til.

Den første store saken om et betydelig kvantum kokain er omtalt i *Rt 1986 s 943*. Fire tiltalte ble idømt fengsel fra fem til ti år for ulovlig befatning med inntil to kg ren

kokainklorid – et straffenivå »i et slags mellomskikt mellom heroin og amfetamin«. – *Per Otto Borgen og Anna Høgset*: Høyesterettsavgjørelser i narkotikasaker 1967-1988 (1989) gir en utførlig fremstilling av rettspraksis.

HIV-smitte som angrepsvåpen

I den senere tid har vi sett en del eksempler på at HIV-smittede narkomane bruker blodfylte sprøyter som angrepsvåpen ved ran, mot politiet for å unngå arrestasjon eller mot fengselstjenestemenn for å true seg ut av fengselet. Andre ganger forsøker de å smitte ved å bite eller spytte. Eller de bruker frykten for AIDS som trussel eller pressmiddel.

Rt 1987 s 1474 omhandler et tilfelle hvor domfelte bl a utførte to grove ran (strl § 267, jf § 268) ved å true med en sprøyte, delvis fylt med blod. Han brukte også en blodfylt sprøyte til å true seg ut av fengselet (strl § 128). Høyesterett uttalte at domfeltes handlinger var meget graverende, og fant ikke grunn til å fravike lagmannsrettens straffutmåling på fengsel i 2 år og 4 måneder (som også omfattet enkelte narkotikaovertrедelser).

Rt 1987 s 1513 gjaldt en person som truet politiet og spyttet en polititjenestemann i ansiktet med blodblandet spytt, samtidig som han sa at han hadde AIDS. Høyesterett uttalte at AIDS-trusler overfor politi- og fengselstjenestemenn er et økende problem, og at det av allmennpreventive grunner var nødvendig å reagere med ubetinget fengsel. Straffen ble satt til fengsel i 45 dager. Én dommer (justitarius) mente at hensynet til den alminnelige lovlidighet og politiets utføring av sine oppgaver tilsa at straffen ble satt til 90 dager, som påstått av aktor. – Etter vårt skjønn burde straffen vært enda strengere.

Om trusler med blodfylte sprøyter, se også *Rt 1988 s 427* og Høyesteretts kjennelse 25. mars 1988 lnr 47 (ikke inntatt i Rt). – *Svein Slettan* har drøftet straff og enkelte andre restriktive tiltak mot AIDS i Lov og Rett 1987 s 515-537.

Rt 1988 s 977 – om demonstrasjoner, vold mot politiet og oppvigleri

En 30-årig mann ble idømt 120 dager ubetinget fengsel for en rekke straffbare forhold i forbindelse med demonstrasjoner. Han var også tidligere dømt for handlinger av lignende art.

Forsvareren understreket at demonstrasjonsretten er viktig for den politiske ytringsfriheten og anførte at domfeltes sterke politiske engasjement måtte tillegges atskillig vekt ved straffutmålingen. Til dette bemerket førstvoterende at »det politiske engasjement i vårt land har full frihet til å utfolde seg i lovlige former«.

Rt 1989 s 741 – om uaktsomt drap ved bilkjøring

Ved lov 8. juli 1988 nr 70 ble det gitt særskilte regler om uaktsomt drap og uaktsom grov legemsbeskadigelse ved bruk av motorvogn, se strl §§ 238 og 239, jf vegtrafikk-

loven § 31. Lovgiverens hensikt var å skjerpe reaksjonene ved trafikkovertrедelser som resulterer i alvorlig personskade eller død. – Etter Høyesteretts mening hadde domstolene plikt til å legge vekt på det lovgiveren har tilkjennegitt om formålet med lovendringen. Høyesterett kom til at endringen av loven krevde en noe mer vidtgående heving av straffenivået enn det herredsretten hadde lagt seg på. Men siden saken var kommet for Høyesterett gjennom anke fra domfelte, nøyde retten seg med å gjøre en delvis betinget dom på 90 dager ubetinget i sin helhet. Se også Rt 1990 s 211.

Dyrevern

Norsk lovgivning og praksis avspeiler liten aktelse for dyrs verd. Selv den mest grotske dyremishandling resulterer ikke i ubetinget fengsel. Endog betinget fengsel er et særsyn.

Rt 1989 s 788 lnr 87 representerer i så måte et unntak. En tidligere ustraffet mann ble i herredsretten idømt 60 dager betinget fengsel og en ubetinget bot på kr 1.000 for overtredelse av dyrevernloven (lov 20. desember 1974 nr 73) § 31, jf § 2 og § 5 nr 1, 2 og 4. Med hjemmel i lovens § 32 ble han for et tidsrom av inntil 5 år fradømt retten til å ha med dyr å gjøre. 60 sauer ble gitt for lite fôr og vanstelt. Mellom en tredjedel og en fjerdedel døde. Domfelte anket forgeries over rettighetstapet.

Rt 1988 s 1106 – om ulovlig innførsel av hund

Domfelte brakte ulovlig med seg en hund på reise fra Danmark til Norge. Høyesterett uttalte at det er et meget alvorlig lovbrudd å bringe dyr inn til Norge fra rabiesutsatte områder, og opprettholdt boten på kr 15.000; se Riksadvokatens rundskriv 15. mai 1984.

Dømt til nyttig arbeid

Samfunnstjeneste som straffereaksjon i Norge ble innført i 1984 som et lokalt prøveprosjekt. Fra 1988 ble ordningen gjort landsomfattende. Hittil har reaksjonen vært ilagt som vilkår ved betinget dom – uten lovendring, jf strl § 53 nr 3. Men det er nå foreslått at den skal bli gjort til en egen hovedstraff, på linje med fengsel og bot (Ot prp nr 72 (1989-90)). (Det kan i denne sammenheng nevnes at også »overføring til megling i konfliktråd« er foreslått gjort til en egen strafferettslig reaksjon, se Ot prp nr 56 (1989-90)).

Samfunnstjeneste har som siktemål å være et reelt alternativ til fengsel for lovbrutere som anses egnet for denne reaksjonsform og som har begått lovbrudd hvor de individualpreventive hensyn står sentralt. Hovedmålgruppen er »ordinære« vinningskriminelle med fare for tilbakefall, se nærmere rundskriv 21. mars 1989 og 17. april 1989 fra henholdsvis Justisdepartementet og Riksadvokaten (Del II nr 3 1989); men en viss utvidelse av anvendelsesområdet er foreslått.

Samfunnstjeneste blir brukt stadig oftere. I dag (september 1990) blir det her i lan-

det alt i alt avsagt ca 50 dommer i måneden med samfunnstjenestevilkår. Høyesterett har i perioden 1986-1989 hatt en rekke saker som viser at vår høyeste domstol er innstilt på å bruke denne nye reaksjonsformen, også i utkanten av eller utenfor det anvendelsesområdet som er trukket opp i Justisdepartementets veiledende regler, se eksempelvis *Rt 1986 s 923* (bedrageri og promillekjøring), *Rt 1989 s 342* (ulovlig befatning med 2,8 kg hasj) og *Rt 1989 s 1002* (promillekjøring, tyveri og skadeverk).

Andre avgjørelser hvor Høyesterett har anvendt samfunnstjeneste, er: *Rt 1986 s 608 og s 871*; *Rt 1987 s 347, s 741 og s 981*; *Rt 1988 s 497, s 1184 og s 1438 lnr 140*; *Rt 1989 s 786 lnr 91 B, s 1072 lnr 121, s 1317, s 1399 lnr 168 B, s 1400 lnr 135 og s 1400 lnr 140*.

Av avgjørelser hvor Høyesterett ikke har villet bruke samfunnstjeneste, kan nevnes *Rt 1988 s 1437 lnr 125* og *Rt 1989 s 280* (lovbryteren uegnet); *Rt 1986 s 1074*, *Rt 1987 s 875 lnr 70 B*, *Rt 1988 s 803*, *Rt 1989 s 788 lnr 97 B* og *s 1069 lnr 120 B* (pga kriminalitetens omfang); *Rt 1987 s 343* og *s 1040*, *Rt 1989 s 27, s 838* og *s 1069 lnr 121 B* (pga kriminalitetens art).

Samfunnstjeneste er nærmere omtalt av *Georg Fr. Rieber-Mohn*: Samfunnstjeneste – et alternativ til fengselsstraff?, i ... den urett som ikke rammer deg selv, s 107-116, og av *Helge Røstad*: Samfunnstjeneste – en ny, løfterik straffereaksjon, Juristkontakt 1990 s 266-275.

Rettighetstap

Rt 1989 s 105 – om sykepleier som jobbet i rus blant dødssyke

For første gang i Norge ble en sykepleier fradømt sin stilling fordi hun hadde vært påvirket av narkotika på jobben.

Domfelte hadde under utøvelsen av sitt yrke borttatt og misbrukt narkotiske stoffer i betydelig omfang i en meget krevende stilling ved intensivavdelingen på et stort sykehus. Hun hadde i tillegg vært påvirket på vakt. Høyesterett uttalte at sykepleieryrket hører til de yrker som i særlig grad krever allmenn tillit, og fradømte sykepleieren retten til å utøve sitt yrke i to år, jf strl § 29.

Inndragning av kjøretøy

Inndragning av kjøretøy ved gjentatte, alvorlige brudd på trafikklovgivningen forekommer ikke ofte. I *Rt 1988 s 689* gjør Høyesterett nærmere greie for lovforarbeider og praksis.

Sikring

For å anvende sikring har det i nyere rettspraksis vært stilt krav om at det må foreligge en kvalifisert fare for ny kriminalitet.

Rt 1988 s 262 gjaldt en sak om legemsfornærmelse (strl § 228, jf § 232), trusler (§ 227) og tvang (§ 222). Isolert sett var forbrytelsene ikke så alvorlige. Men ved be-

dømmelsen av om sikring burde anvendes måtte handlingene ses i lys av tidligere kriminalitet og av domfeltes psykiske legning. Domfelte hadde gjennom en årrekke stadig gjort seg skyldig i voldsanvendelser og trusler, jf Rt 1987 s 435 lnr 6 B, og hadde tre sikringsdommer fra før. Hans nye forbrytelser var motivert av aggresjon og manglende impuls kontroll; han hadde en lav toleranseterskel og manglet både dype forståelse for det straffbare og forkastelige i sine handlinger og evne til bremsing eller forbedring. Tendensene ble forverret når han var påvirket av alkohol, og det var han ofte.

På denne bakgrunnen fant Høyesterett at hensynet til samfunnsvernet tilsa at det nok en gang burde gis bemyndigelse til å anvende sikringsmidler, og at det ikke var tilrådelig å begrense sikringsrammen, jf strl § 39 nr 1 a-f.

Reglene om sikring er for tiden under revisjon, se Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner. Straffelovkommisjonens delutredning IV NOU 1990:5. Utredningen er presentert av *Knut H. Kallerup* og *Frode Sulland* i Lov og Rett 1990 s 343-356.

Straffelovgivningens stedlige virkeområde – personalprinsippet

Rt 1986 s 1318

En norsk kvinne ble av byretten funnet skyldig i å ha brukt heroin i København, jf legemiddeloven (lov 20. juni 1964) § 43 annet ledd. Men det følger av strl § 12 nr 3 at en slik overtredelse i utlandet bare kan straffes i Norge dersom forholdet er straffbart også i det aktuelle land. I Danmark er det ikke straffbart å bruke narkotika, medmindre det samtidig foreligger besittelse. Dommen ble opphevet pga mangelfulle domsgrunner.

Rt 1987 s 247

Siktete innførte narkotika til Sverige fra Nederland. Høyesteretts kjæremålsutvalg uttalte at forbudet i strl § 162 («proff-paragrafen») mot å innføre narkotika ikke er begrenset til innførsel til Norge, jf Rt 1983 s 510. Forholdet var derfor straffbart her i landet både med grunnlag i strl § 12 nr 3 a – som regner opp grovere overtredelser av straffeloven – og § 12 nr 3 c, fordi forholdet er straffbart også i Sverige.

Rt 1987 s 1355

Under kjøring med trailer i Danmark, på vei fra Nederland til Norge, mistet domfelte herredømmet over vogntoget pga uforsvarlig fart. Han kolliderte med en personbil, med betydelige skader til følge. Etter en samarbeidsavtale 6. februar 1970 mellom riksadvokatene i de nordiske land ble saken pådømt i Norge, jf strl § 12 nr 3 c.

Høyesterett uttalte at straffutmålingspraksis i gjerningslandet skal tillegges vekt ved pådømmelse i Norge etter strl § 12 nr 3 c, jf Rt 1969 s 509 og Rt 1977 s 779, og tok «i noen grad i betraktning» det betydelig mildere straffenivået i Danmark. Det er for

øvrig bare når handlingen er begått av en utlending, at norske domstoler ikke kan idømme strengere straff enn det som er hjemlet i gjerningslandet, se strl § 12 nr 4, jf § 13 annet ledd annet punktum.

STRAFFEPROSESS

Varetektsfengsling

Hovedregelen i norsk straffeprosess er at varetektsfengsel bare kan brukes hvis det er nødvendig av nærmere bestemte grunner, f eks fare for bevisforspillelse eller gjenntagelse, se strpl § 171, jf § 184. Den som mistenkes for en forbrytelse som kan føre til fengselsstraff i ti år eller mer (eller forsøk på en slik forbrytelse), kan likevel fengsles hvis han eller hun har tilstått eller andre forhold i særlig grad styrker mistanken, se § 172, jf § 184. Bestemmelsen krever ikke at fengsling er nødvendig. Formålet er å motvirke at allmennheten skal føle seg utrygg eller miste tilliten til samfunnets retts håndhevelse fordi personer som har begått alvorlige forbrytelser, får være på frifot under saken.

Europarådets ministerkomité har uttalt seg om varetektsfengsling 9. april 1965 og 27. juni 1980. I resolusjonen av 1965 punkt 1 (c) heter det at varetektsfengsling bare bør skje hvis det er strengt nødvendig. 1980-resolusjonen inneholder ikke noe tilsvarende punkt. Punkt 3 angir prinsippene for bruk av varetektsfengsling. I punkt 4 heter det at varetektsfengsling unntaksvis kan anvendes også på annet grunnlag i visse saker av særlig alvorlig karakter.

Høyesteretts kjæremålsutvalg la i en avgjørelse i *Rt 1987 s 1285* til grunn at strpl § 172 ikke er i strid med de to resolusjonene.

Ransakning og beslag

Etter strpl § 192 kan bolig, rom eller oppbevaringssted på nærmere bestemte vilkår ransakes for å søke etter bevis eller ting som kan beslaglegges. Gjenstander som antas å ha betydning som bevis, kan beslaglegges, se strpl § 203. Unntak gjelder for dokumenter og annet som inneholder opplysninger som et vitne kan nekte å forklare seg om etter strpl §§ 117-121 og 124-125 (taushetsplikt m v), og som besittes av den som kan nekte å forklare seg eller en som har rettslig interesse i at opplysningene holdes hemmelig, se strpl § 204 første ledd. Etter strpl § 208 kan den som rammes av et beslag, straks kreve bragt inn for retten spørsmålet om beslaget skal opprettholdes.

Rt 1986 s 1149 gjaldt ransakning av et pengeskap. Siktete hevdet at skapet inneholdt fortrolig korrespondanse mellom ham og hans forsvarer som var unntatt fra beslag etter strpl § 204.

Høyesteretts kjæremålsutvalg uttalte blant annet:

»Hvis det er grunn til å anta at det i en større dokumentsamling som finnes på ransakingsstedet, er dokumenter som er av betydning som bevis, men det er vanskelig å finne frem til disse dokumenter på stedet, må av praktiske grunner de deler av samlingen som er aktuelle, kunne

beslaglegges for nærmere undersøkelse. Men det vil ikke være hjemmel for å ta med deler av samlingen som etter den undersøkelse som praktisk kan gjøres på stedet, ikke er av betydning som bevis.«

Politiet kan altså ikke uten videre ta beslag i alle dokumenter som finnes på ransakningsstedet.

Kjæremålsutvalget siterte fra Straffeprosesslovkomiteens innstilling side 256, hvor det heter:

»Ved ransaking må politiet kunne undersøke papirer i den utstrekning det er nødvendig for å skaffe grunnlag for skjønnet over hvilke papirer som bør beslaglegges, og i så fall er det ikke til å unngå at politiet også kan komme til å gjennomse papirer som det ikke er adgang til å beslaglegge. Det vesentligste vil således i alle tilfelle måtte være lovens begrensning av beslagsadgangen.«

Kjæremålsutvalget pekte på at det med en slik ordning er vanskelig å unngå at politiet kan bli kjent med opplysninger som er underlagt taushetsplikt. Utvalget fant »at straffeprosesslovens § 192 sammenholdt med §§ 204 og 208 må forstås slik at dokumenter som besitteren før eller under ransakingen hevder er unntatt fra beslag etter § 204, ikke kan gjennomgås. Hvis politiet antar at de ikke omfattes av bestemmelsen og kan ha et innhold som kan gi grunnlag for beslag, må de sendes forhørsretten til avgjørelse av beslagsspørsmålet«.

Inhabilitet

Rt 1986 s 484

Under en ankesak for Høyesterett hevdet domfelte, Arne Treholt, at to av de seks sakkyndige for lagmannsretten var inhabile. Treholt var idømt 20 års fengsel for overtredelse av blant annet strl § 90 om forbrytelser mot statens sikkerhet. De sakkyndige skulle ta stilling til om konkrete dokumenter eller opplysninger burde holdes hemmelig av hensyn til rikets sikkerhet overfor en fremmed stat. De skulle også vurdere skadene og farene ved å åpenbare dokumentene. Oppdraget innebar at de måtte foreta skjønnsmessige vurderinger.

Grunnlaget for innsigelsen om inhabilitet var strpl av 1887 § 193 første ledd, jf domstolloven § 108. Straffeprosessloven av 1981 § 142 første ledd svarer til § 193 første ledd i loven av 1887. Etter begge bestemmelsene er det avgjørende om det foreligger særegne forhold som er egnet til å svekke tilliten til den sakkyndiges uhildethet.

Høyesterett uttalte at det ikke kan medføre inhabilitet at de sakkyndige »har standpunkter og holdninger i sikkerhetspolitiske spørsmål som sterkt avviker fra hva A står for. Det kan heller ikke ha noen betydning for inhabilitetsspørsmålet at de har gjort sine standpunkter offentlig kjent ved innlegg i avisene m.v., og at de har

hevdet sine synspunkter fast og konsekvent. Om man – som anført i denne sak – vil mene at de har vært ensidige i sin argumentasjon og vært fastlåst i sine synspunkter, kan dette ikke være tilstrekkelig til å begrunne inhabilitet«.

Høyesterett mente at det ikke kunne legges vekt på at domfelte på flere områder (også i andre spørsmål enn sikkerhetspolitiske) hadde markert seg ved sitt politiske engasjement, og at han hadde hatt standpunkter som de sakkyndige muligens ikke var enige i.

Retten viste til at de som blir oppnevnt som sakkyndige, nettopp oppnevnes fordi de på grunn av sine kunnskaper og erfaringer har spesielle forutsetninger for å vurdere de spørsmålene det er tale om. Det er naturlig at de har standpunkter til sentrale og omtvistede spørsmål på det aktuelle området, og at de også har gjort disse synspunktene kjent utad. Det gjelder ikke minst på et så viktig felt som alminnelig sikkerhetspolitikk. – De sakkyndige ble ikke ansett som inhabile. – Andre sider ved denne saken er behandlet i Rt 1986 s 1149, som er omtalt foran, og i Rt 1985 s 230, s 1180, s 1182, s 1309, s 1311 og s 1446, Rt 1986 s 134, s 479 og s 494 og Rt 1988 s 824; se også Rt 1988 s 109.

Rt 1988 s 650

A ble i lagmannsretten domfelt for blant annet å ha hatt samleie med sin stedatter på 14/15 år. To psykologer som hadde behandlet fornærmede, var oppnevnt som sakkyndige for lagmannsretten. Domfeltes forsvarer hadde under saksforberedelsen ingen innvendinger mot dette. Høyesterett fant enstemmig at man i utgangspunktet bør være forsiktig med å oppnevne sakkyndige som har behandlet en av partene i en sak. Men retten mente at det i den konkrete saken ikke forelå særlige forhold som talte mot oppnevningen. De sakkyndige ville uansett kunne avhøres som sakkyndige vitner etter strpl § 149.

Formaning av mindreårige vitner

Rt 1987 s 364 gjaldt også seksuelle overgrep overfor et barn. Høyesteretts kjæremålsutvalg tok her stilling til administrators formaning av en pike på 11½ år, som skulle ha vært utsatt for seksuelle overgrep fra farens side. Piken hadde vært avhørt i dommeravhør utenfor rettsmøte, jf strpl § 239 og kgl res 15. november 1985.

Gjennom formaning skal vitnet pålegges å forklare den fulle sannhet uten å skjule noe, se strpl § 128 første ledd. Dommerens formaning var slik:

»... Samtidig må du passe på at du ikke, skal vi si »fantaserer« og finner på ting, men det gjør du vel ikke, det er ikke noe morsomt å finne på noe sånt som dette here her. Så nå kan du kanskje forklare meg med dine egne ord hva det er som du skal fortelle, og som du synes er ille og gærnt ...«

Høyesterett mente at formaningen var noe mangelfull, men at den måtte være tilstrekkelig overfor et mindre barn. En formaning av et vitne må tilpasses vitnets alder. Overfor et barn på 11 år må formaningen søkes formidlet i ord og vendinger som barnet kan forstå, og som gir barnet den nødvendige veiledning »til å forklare den fulle sannhet uten å skjule noe«.

Det har i de senere år vært økt oppmerksomhet rettet mot seksuelle overgrep mot barn. Innenfor strafferett og straffeprosess kan det særlig nevnes at en arbeidsgruppe i 1988 avga en utredning om etterforskning i incestsaker (NOU 1988:29). En annen arbeidsgruppe vurderer for tiden strafferettslige og erstatningsrettslige spørsmål i saker om seksuelle overgrep mot barn.

Forklaring tatt opp i utlandet

Forklaringer som skal leses opp eller gjengis under hovedforhandlingen, skal – så fremt det er mulig og det ikke medfører uforholdsmessig ulempe eller utgift – tas imot ved bevisopptak for retten, se strpl § 269 første ledd.

I *Rt 1986 s 779* uttalte Høyesterett at § 269 nok er »utformet med særlig sikte på rettergangsskritt som skal foretas her i riket. Men reglene bør – som uttrykk for grunnleggende rettssikkerhetsgarantier – søkes gitt alminnelig anvendelse, så langt det er praktisk og økonomisk gjennomførlig også i forhold til vitnebevis som innhentes gjennom utenlandske myndigheter«. Retten fant likevel at »særlige forhold i vedkommende land hvor man søker innhentet vitneforklaring, eller selve tidsfaktoren, kan ... tilsi at man i spesielle tilfelle må gi et videre anvendelsesområde for reservasjonen 'såfremt det er mulig og ikke vil medføre uforholdsmessig ulempe eller utgift' ... enn det vil være berettiget å gi den under våre hjemlige forhold«.

Vitneplikt. Pressens kildevern

Etter strpl § 125 kan en redaktør nekte å svare på spørsmål i retten om hvem som er hjemmelsmann for opplysninger i et trykt skrift. Retten kan likevel kreve at forklaring blir gitt hvis artikkelen eller meldingen inneholder opplysninger som må antas å være gitt ved straffbart brudd på taushetsplikt, jf tredje ledd fjerde punktum.

I *Rt 1986 s 1245* uttalte Høyesterett generelt om denne bestemmelsen:

»Også hvor opplysningene antas å være gitt ved straffbart brudd på taushetsplikten, skal det foretas en konkret vurdering av om redaktøren skal pålegges å oppgi kilden. Men ved denne vurderingen skal det legges til grunn at vesentlige hensyn i den konkrete sak taler imot dette. Etter min mening vil fritak for forklaringsplikt, hvor opplysninger antas å være gitt ved straffbart brudd på taushetsplikten, først og fremst være aktuelt hvor pliktbruddet har vært nødvendig for å avdekke kritikkverdige forhold som det er i samfunnets interesse å få gjort kjent. ... Slik bestemmelsen er utformet, vil den også kunne anvendes hvor det foreligger andre tungtveiende hensyn for kildebeskyttelse.«

I denne saken hadde en avis i en reportasje om hjertetransplantasjoner oppgitt navnet på en person hvis hjerte var benyttet ved en konkret transplantasjon. Høyesterett antok at opplysningen var gitt til avisen ved straffbart brudd på taushetsplikt. Retten mente at pressens generelle rett og plikt til å informere ikke veide så tungt at avisen kunne nekte å oppgi kilden i et slikt tilfelle. Behovet for å informere om hjertetransplantasjoner og til å bidra til å »avmystifisere« slike inngrep er ikke stort nok til å gjøre det forsvarlig å navngi en person som har vært benyttet til en konkret transplantasjon. Bruddet på taushetsplikten var etter Høyesteretts syn for alvorlig. Særlig var det viktig å sikre tillitsforholdet mellom pasienter og deres pårørende på den ene siden og sykehuset og dets personale på den andre siden.

Pressens rett til å beskytte sine kilder er vurdert i NOU 1988:2 Kildevern og offentlighet i rettspleien.

Rettergangsbot

Retten kan ilegge en offentlig forsvarer rettergangsbot dersom han eller hun gjør seg skyldig i forsømmelig eller annet utilbørlig forhold under rettergang, jf domstolloven § 200. I *Rt 1986 s 776* ble en forsvarer av byretten ilagt en bot på kr 3.000. Forsvareren hadde nedlagt sitt verv av advokatetiske grunner. Han hadde hatt behov for å snakke med sin klient før hovedforhandlingen, men dette hadde etter hans oppfatning vært praktisk umulig. Byretten hadde mot hans protest fremmet saken.

Høyesteretts kjæremålsutvalg opprettholdt boten. Loven forutsetter at en sak skal fremmes hvis retten har besluttet det. Beslutningen kan ikke påkjæres. Det kan da heller ikke være adgang for en forsvarer til å hindre at saken blir fremmet ved å trekke seg som forsvarer under påberopelse av advokatetiske grunner. De grunner advokaten hadde anført for at saken måtte utsettes, inngår i vurderingen retten måtte foreta før den besluttet å fremme saken.

Oversettelse av saksdokumenter

Rt 1988 s 314

En britisk statsborger var sammen med fire andre tiltalt for alvorlige narkotikaforbrytelser. I saken ble det reist spørsmål om omfanget av tiltaltes rett til å få saksdokumenter oversatt. Påtaleinstruksen § 2-8 krever at påtalemyndighetens avgjørelse av påtalespørsmålet og rettsmiddeklæringer, samt dommer, kjennelser og andre rettslige beslutninger, skal oversettes til et språk siktede forstår. De øvrige dokumentene skal oversettes på det offentliges bekostning i den grad det anses påkrevet for å ivareta siktedes interesser i saken.

Førstvoterende uttalte med tilslutning av de andre dommerne:

»Det skal legges vekt på hva forsvareren anser påkrevet for å ivareta klientens interesser, og det forutsettes at han kan be om å få oversatt spesielt utpekte dokumenter. Men forsvareren og

hans klient har ikke noen ubetinget rett til å kreve at bestemte dokumenter blir oversatt; det avgjørende er som instruksen sier, hva som anses påkrevet for å ivareta klientens interesser i saken.«

Det ble antatt at disse retningslinjene ikke er i strid med de krav som har vært stilt av Den europeiske menneskerettighetsdomstol etter konvensjonens Art 6.

Adresser: Amanuensis

Svein Slettan
Institutt for kriminologi og strafferett
Universitetet i Oslo
Karl Johansgt 47
N-0162 Oslo 1

Lovrådgiver
Toril M. Øie
Justisdepartementets lovavdeling
Postboks 8005 Dep
N-0030 Oslo 1